

Yön Zarfları Üzerine

On Adverbs of Place

Turgut BAYDAR*

ÖZET

Türkçenin birçok konusunda olduğu gibi yön zarfları konusunda da araştırmacıların ortak bir kanaati oluşmamıştır. Böyle olduğu için de araştırmacılar bu konu hakkında değişik yorumlar yapmışlar ve farklı farklı örnekler vermişlerdir.

Eldeki yazıda konu, tüm yönleriyle ele alınarak incelenecek, araştırmacıların çalışmalarında konuyla ilgili olarak söyledikleri ve verdikleri örnekler de ele alınarak bu kelimelerin yer isimleri mi yön zarfları mı oldukları tespit edilmeye çalışılacak ve böylece bir sonuca varılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Zarf, Yön zarfı, Yer ismi, Yer tamlayıcısı.

ABSTRACT

Like in many subjects in Turkish language, the researchers haven't found a middle ground on adverbs of place, too. For this reason, the researchers have made different interpretations about this subject and gave many different examples.

In this study, the subject will be handled and analyzed, and it will be tried to be determined if such words are place names or adverbs of place by dwelling upon what the researchers have said about the subject in their studies and upon the examples they gave, thus it will be accomplished a result.

KEY WORDS

Adverb, Adverb of place, Place name, Indirect object.

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi,
turgutbaydar@windowslive.com

Giriş

Türkçenin birçok konusunda olduğu gibi yön zarfları konusunda da araştırmacıların ortak bir kanaati oluşmamıştır. Aslında bu zarflar ayrıntılı olarak incelendiğinde görülecektir ki; bunun nedeni konunun çok girift ve muğlak olması değil; araştırmacıların bu zarflarla ilgili birbirinden farklı ifadeleri ve verdikleri örneklerdir. Araştırmacıların çelişkili ifade ve örnekleri, konunun anlaşılabilirliğini zora sokmuştur.

Araştırmacıların konuyla ilgili açıklamalarından, verdikleri örnekler ve yaptıkları yorumlardan ilk anda aklımıza gelen sorular vardır. Bunlardan bazı- larını dikkatlere sunuyoruz:

Çok basit bir ifadeyle yer ile yön nedir? Aralarında fark var mıdır? Varsa bu farklar nelerdir? Bu bağlamda kelime yer ya da yön bildirdiğinde neler de- ğişir?

Söz konusu kelimeler çekime girdiklerinde ne olur ya da yalın hâlleri ile çekime girmiş hâlleri arasında nasıl bir fark ortaya çıkar? *Yukarı çıktı* ile *Yukarı- ya çıktı* ya da *Eve gitti* ile *Eve doğru gitti* arasında fark var mıdır? Varsa nedir? Bu fark nasıl izah edilmektedir / edilebilir?

Yer ile yön aynı ise neden birinin adıyla bunlar zikredilmiyor? Aynı değil de farklıysalar bunlar nelerdir? Eğer aynıysalar *ilerin* yanında *ileriye*, *gerinin* yanında *geriye*, *dışarın* yanında *dışarıya* neden ihtiyaç duyulmaktadır?

Bazı araştırmacıların ifade ettikleri gibi *bura*, *şura*, *ora* kelimeleri zarf olarak kullanılabilirler mi, yani bunların yön zarfları başlığı altında incelenmeleri doğ- ru mudur?

Konu, bu ve benzeri sorular doğrultusunda ele alınarak incelenecek, araş- tırmacıların çalışmalarında konuyla ilgili olarak söyledikleri ve verdikleri ör- nekler de ele alınarak bu kelimelerin yer isimleri mi yön zarfları mı oldukları tespit edilmeye çalışılacak ve böylece bir sonuca varılacaktır.

Eldeki çalışmaların çoğunda konu *yer yön* zarfları başlığı altında ele alın- mıştır. Yer ve yön kelimelerinin Türkçe sözlüklerdeki anlamları aşağıdadır:

1. Türkçe Sözlüklerde Yer ve Yön Kelimelerinin Anlamları¹

YER:

a. 1. Astr. Yerküre. 2. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân. 3. Gezinilen, ayakla basılan taban. 4. Bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle. 5. Durum, konum, vaziyet. 6. Ülke, bölge. 7. Görev, makam. 8. Önem. 9. Herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan. 10. İz. 11. Üzerine yapı kurulmaya elverişli arazi, arsa. 12. Ekime elverişli toprak parçası, arazi. 13. Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal. 14. Otel, motel vb. nde kalınacak oda. 15. Sinema ve tiyatrodaki veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye. 16. *mec.* Durum, konum.²

i. 1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı, bulunduğu, yerleştiği alan; bulunulan durulan çevre, yöre; mahal, mekân, makam, mevki. 2. Gezinilen, ayakla basılan taban; aşağı kısım, zemin. 3. Üzerinde yaşadığımız gezegen, dünya, yer yüzü; bütün âlem. 4. Bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle; memleket; diyar, yöre, dolay. 5. Vaziyet, durum, konum, nokta. 6. Toprak. 7. Bölge; ülke, vatan, memleket, diyar. 8. Önem, değer, ehemmiyet; fonksiyon, görev; mevki. 9. Görev, makam, mevki. 10. Herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan. 11. Eser, nişan, iz; bir şeyin geride kalan belirtisi. 12. Yerleşim alanı, üzerine binâ yapılmaya veya ekilmeye elverişli toprak parçası, arsa, *arazi. 13. Bir olayın geçtiği ya da geçeceği bölüm, alan, mahal. 14. Otel, motel vb. yerlerde yatılacak, kalınacak oda, yatak. 15. Sinema, tiyatro, vâsıta vb. yerlerde oturulacak koltuk, sandalye. 16. *mec.* Taraf, yön, cihet; kısım, nokta.³

i. (Eski Türk. yir) 1. Bir nesne veya kimsenin kapladığı yahut kaplayabileceği boşluk, bulunduğu mahal. 2. Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin. 3. Güneş sisteminde yer alan, insanların üzerinde yaşadıkları gezegen, dünya. 4. Mevki, mekân, mahal. 5. Yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle veya toprak. 6. Tara, bölge, ülke. 7. Vücûdun herhangi bir bölümü. 8. Toprak, arazi. 9. (İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Belli bir iş için ayrılmış alan. 10. Bölüm, kısım. 11. Otel, motel vb. nde kalınacak oda, yatılacak yatak. 12. Bir şeyden kalan iz, nişan. 13. Tiyatro, sinema, konser vb. nde, taşıtlarda para karşılığı oturulan koltuk veya iskemle. 14. Durum, konum, mevki. 15. Makam, mevki. 16. Önem, değer.⁴

¹ Örnek olması açısından bu kelimelerin üç sözlükteki anlamları verilmiştir.

² *Türkçe Sözlük* (2005), 10. bs., Ankara: TDK Yay., s.2167-2169

³ *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (2000), İstanbul: MEB YAY., s.3195-3197

⁴ İlhan Ayverdi (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay., s.6375-6376

YÖN:

a. 1. Belli bir noktaya göre olan yer, taraf. 2. Bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, veçhe. 3. Bir yere gitmek için izlenen yol, cihet, istikamet. 4. *mec.* Tutulacak, izlenecek yol.⁵

i. 1. Taraf, yan, yer, *cihet. 2. Bir yere gitmek için izlenen yol, cihet, istikamet. 3. Bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, *veçhe. 4. *mec.* Tutulacak, tâkip edilecek yol. 5. Bir konunun belli bir tarafı.⁶

i. (E. T. Türk. yön "cihet, taraf") 1. Ön, arka, sağ, sol, üst ve alt yanlardan her biri, cihet, taraf. 2. Bir şeyin belli bir tarafa bakan yanı. 3. teşmil. İzlenen yol, istikamet. 4. *mec.* Bakım, taraf.⁷

Sözlüklerdeki açıklamalardan yer ile yön kelimelerinin aynı olmadığı görülmektedir. Bu kelimeler aynı olmadıkları için de sözlüklerde ayrı ayrı madde başları olarak ele alınmışlardır. Bu durumda *yer yön zarfları* gibi bir başlığın çok da doğru olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

2. Yer ve Yön Zarfları Hakkındaki Görüşler

2.1. Yer ve Yön Kelimelerinin Çekimli Şekillerini de Zarf Kabul Eden Görüş

Korkmaz 2003a'da konuyla ilgili şu ifadeler yer alır: *Bu gruba giren zarflar, fiildeki oluş ve kılışın yerini ve yönünü belirleyen zarflardır. Nereye?, nerede?, nereden?, nereye doğru ve nereye kadar? sorularına karşılık olurlar.*

Ya yer ve yön gösteren adların zarf olarak kullanılmalarından yahut da yer ve yön gösteren kelimelerin bazı ad çekimi ekleri alarak zarflaşmalarından oluşmuştur. İçlerinde, tamlama ve kelime gruplarından oluşan türleri de vardır: arasında, ardında, arkadan, arkasında, aşağı, aşağıda, baştan aşağı, boydan boya, burada, dışarı, dışarıda, dışarıya doğru, derinden, geri, geride, geriye doğru, geri geri, gerisin geri, içeri, içerde, ileri, ileriye doğru, ileri geri, orada, öbür tarafta, önde, önünde, öne doğru, tepeden tırnağa, yanda, yanında, yan yana, yer yer, yukarı, yukarıda, uzak, uzakta, uzaktan vb (Korkmaz 2003a: 498-499).

Aynı araştırmacı, diğer bir çalışmasının *yer zarfı* maddesinde de şunları ifade etmiş ve şu örnekleri vermiştir: *Fiilin gösterdiği oluş veya kılışın mekân içinde,*

⁵ *Türkçe Sözlük* (2005), 10. bs., Ankara: TDK Yay., s.2195

⁶ *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (2000), İstanbul: MEB YAY., s. 3251

⁷ İlhan Ayverdi (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay., s. 6420

yerini ve yönünü belirten zarf: *aşağı, yukarı, içeri, dışarı, ileri, geri, orada, burada vb* (Korkmaz 2003b: 243).

Araştırmacı hem gramerinde, hem de gramer terimleri sözlüğünde bu kelimelerin ek almış şekillerini de *zarf* saymış; ancak *Gramer Terimleri Sözlüğü* isimli çalışmasının *yer tümleci* maddesinde **Aşağıda** birleşelim. (Korkmaz 2003b: 243) cümlesini örnek olarak vermiştir. Yani araştırmacı hem ...*yahut da yer ve yön gösteren kelimelerin bazı ad çekimi ekleri alarak zarflaşmalarından oluşmuştur. Bu gruba giren zarflar, fiildeki oluş ve kılışm yerini ve yönünü belirleyen zarflardır. Nereye?, nerede?, nereden?, nereye doğru ve nereye kadar? sorularına karşılık olurlar. demiş hem de bu örneği yer tamlayıcısı* olarak kabul etmiştir. Ayrıca Korkmaz'ın *Bu gruba giren zarflar ....nereye doğru?... sorularına karşılık olurlar* (Korkmaz 2003a: 498) ifadesi de zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktadır. *Nereye doğru?* sorusuna cevap veren herhangi bir kelime ya da kelime grubu hiçbir şekilde yer bildiremez. Bu ve benzeri nedenlerle yön zarflarının yer yön zarfları başlığı altında incelenmesinin de ne derece doğru olduğu tartışılması gereken bir konudur diye düşünmekteyiz. Biraz sonra da değineceğimiz gibi bu sorulara cevap veren yapılar edat gruplarıdır ve bunların da cümlelerde üstlendikleri görev zarftır.

Aynı şekilde bir durum da Neşe Atabay vd. tarafından yazılan⁸ *Sözcük Türleri* isimli eserde karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada kelimelerin hâl eki almış şekilleri de zarf olarak kabul edilmiş ve bu yönde örnekler verilmiştir. *yukarıya, yukarıda, yukarıdan* gibi (Atabay vd. 1983as.101-102). Ancak yine Neşe Atabay ve arkadaşları tarafından yazılan *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* isimli çalışmanın *Dolaylı Tümleç* başlığının altında "*Selim yukarıdan köyden inmiş, tarlasına gidiyordu.*" örneği verilmiş ve *yukarıdan* kelimesi yer tamlayıcısı olarak kabul edilmiştir (Atabay vd. 1983b: s.58).

Nurettin Koç da *Yeni Dilbilgisinde* konu ile ilgili çok ilginç şeyler söylemiştir. Şöyle ki; Koç, *Yer ve yön belirteçleri, ad durumu eklerinden -in (-in, -un, -ün) tamlayan ekini aldığı zaman, belirteç olmaktan çıkar, ad olur.* demektedir (Koç 1990: 151). Bu ifadeden Koç'un, *yön kelimeleri diğer isim çekim eklerini aldıklarında zarf olarak görev yapıyorlar; ancak ilgi hâli ekini alınca isim görevinde kullanılıyorlar* demek istediği anlaşılmaktadır. İşte bu ve bunun gibi yorumlar konuyu içinden çıkılmaz bir hâle sokmuştur.

⁸ *Sözcük Türleri* isimli kitap Neşe Atabay, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel tarafından; *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi* de Neşe Atabay, Sevgi Özel ve Ayfer Çam tarafından yazılmıştır. İki kitapta farklı olan isimler İbrahim Kutluk ve Ayfer Çam'dır. Diğer iki araştırmacı her iki kitapta da ortaktır.

Tahsin Banguoğlu *Türkçenin Grameri* isimli eserinde bu zarflarla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: *Bir oluş veya kılışın mekân içinde yerini ve yönünü belirten zarflara yer yön zarfları adını veriyoruz. Bunlar -Nerede? -Nereye? -Nereden? sorularını cevaplamaya yararlar. Bunların çoğu eski ve yeni yer yön hallerindeki adlar ve zamirlerle bazı zarffillerdir:*

aşağı bakmak dışarı çıkmak ortada dolaşmak önden gitmek yana düşmek yukarı ileri geri şuraya nerede karşıdan öte beri gibi.

Bunlardan eski kimeri halinde olanlar ve zarffiller de yeni yer yön halleri ekleri olarak çeşitlenmişlerdir:

içeri X içeriye içeride içeriden ileri X ileriye ileride ileriden öte X öteye ötede öteden gibi.

Yer yön zarfları anlatımları gereği ve yukarıda gördüğümüz gibi fiillere gelirler ve daha çok yeni eski sıfatfiillerle de görülürler:

dışarı taşmış önden koşan aşağıya dönük ileri gidecek ortada kalmış gibi (Banguoğlu 1995: 373-374).

Haydar Ediskun da *Türk Dilbilgisinde konu hakkında: Yer ve yön zarfları, fiilleri ya da fiilimsileri yer ve yön bakımından belirli duruma koyan zarflardır: yukarı (çık-) – aşağı (in-) – içeri (gir-) – dışarı (bak-) – geri (dön-) – ileri (git-)... vb.*

Yer ve yön zarfları, zaman zarfları kadar çok değildir. Bunlar; yön bildiren kelimelerden ve bunların durum ekleri almış biçimlerinden oluşurlar. Yapılarına göre, yer ve yön zarflarının başlıcaları şunlardır:

I. Kök yer ve yön zarfları:

içeri (gir-) – dışarı (çık-) - ileri (git-) – sonra (gel-) – geri (çekil-) – yukarı (çık-) – aşağı (in-) beri (gel-) ... vb.

II. Türemiş yer ve yön zarfları:

a) *Yer ve yön bildiren kelimelerin -de durum eki almış biçimleri eylemin varış yönünü; -den durum eki almış biçimleri eylemin çıkış yerini bildirirler: içerde (kal-) – içeriye (gir-) – içerden (çık-) – geride (kal-)... der (Ediskun 1992: 276-278).*

Ediskun'un aynı bölümün ilerleyen satırlarında *ora, bura, şura* gibi yön bildiren kelimeler, yer zarfı olarak kullanılacakları zaman, durum eki alırlar; yalın olarak kullanılamazlar (Ediskun 1992: 277) ifadesi de ilginçtir. Çünkü bu kelimeler yalın hâldeyken de **yer anlamlı işaret zamirleri** olarak kullanılabilirler.

(Korkmaz 2003a: 424-426)⁹ Ayrıca bu kelimelerin çekime girmiş şekilleri zarf olarak kullanılabilir mi? Yani *ora+ya/+da/+dan*, *bura+ya/+da/+dan*, *şura+ya/+da/+dan* kelimeleri zarf mıdır? Bu kelimelerin hiçbir şekilde zarf olmadıkları açıktır. Söz konusu kelimeler yalınken ya da çekime girince zarf görevi yapamazlar. Bunlar her şekilde zamir olarak görev yapan kelimelerdir.¹⁰

Günay Karaağaç *Türkçenin Söz Dizimi* isimli çalışmasının *Yer Tamlayıcısı* başlıklı bölümünde konu hakkında diğer araştırmacılardan farklı olarak şunları ifade etmiştir:

Cümlede, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklemi tamamlayan öge, yer tamlayıcısıdır. Bir yüklemın özne ile şekil ve zaman özelliğinden sonra, en önemli özelliği yerdir. Yer tamlayıcısı, yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bildirerek eylemi nitelleyen ögedir; bu yüzden, cümlelerde, yer ve zaman zarflarıyla aynı görevi üstlenirler.

Türkçenin yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma bilgileri, genel bir yaklaşma, genel bir bulunma ve genel bir uzaklaşmadır. Bu yüzden, bu yer ile ilgili çekimler, yer kadar, zaman, sebep, sınırlama, vb. pek çok bilginin ifadesinde kullanılabilirler. Dediğimiz gibi, Türkçede yer bildiren yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma hallerinin niteliği geneldir; yani alta / altta / alttan hareket (subessive, lativ), içe / içte / içten hareket (introessive) ve üste / üstte / üstten hareket hali (superessive, sublativcase), vb. belirtilmez; bu tür ayrıntılı bilgilerin ifadesi için, alt, üst ve iç vb. sözlerinin hal ekleriyle zarflaştırılmış biçimlerinden yararlanır: Evin içine girdiler.; Okul içinde iyi davrandım.; Arabanın içinden çıktılar (Karaağaç 2011: 193-196). Şimdi bu cümlelerdeki iç kelimeleri hâl ekleriyle çekime girince zarflaştırmışlar mıdır?

Yukarıda ve dipnotta verdiğimiz çalışmalardakilere benzer olarak bazı araştırmacılar da söz konusu kelimelerin ek almış şekillerini kelime türü olarak zarf kabul etmişler; ancak bu kelimelerin cümledeki görevlerine yer tamlayıcısı demişlerdir.¹¹

⁹ Aynı paraleldeki ifadelerle örnek olarak bk. Ferhad R. Zeynalov (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, İstanbul: Cem Yay., s.199-200; Mehmet Hengirmen (1997), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yay., s.162-163; Neşe Atabay vd. (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yay., s.101-102

¹⁰ Söz konusu kelimelerin yalın ya da çekime girmiş şekillerinin zamir olarak görev yaptıkları konusunda örnek olarak bk. Tahir Nejat Gencan (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay., s.264; Zeynep Korkmaz (2003a), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s.424; *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (2000), İstanbul: MEB YAY., s.399. Buradaki ilginçlik ise bu sözlükte *buranın* zamir olarak, *ora* ve *şuranın* ise isim olarak verilmesidir. bk. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (2000), İstanbul: MEB YAY., s.2172-2702

¹¹ Örnek olarak bk. Sezai Güneş (2002), *Türk Dili Bilgisi*, 6. bs., İzmir, s. 181

2.2. Yer ve Yön Kelimelerinin Çekimli Şekillerini İsim Kabul Eden Görüş

Muharrem Ergin konuyla ilgili olarak *Türk Dil Bilgisi* isimli eserinde şu bilgileri vermiştir:

Bunlar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Sayıları çok değildir. Aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için zarf olarak fiilin yönünü gösterirler. Zaten çoğu yön eki ile zarf yapılmıştır. Eskiden beri en çok kullanılanları ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı, beri, kelimeleridir. ...Tabii bu yer isimleri çekimsiz kullanıldıkları zaman zarf olurlar: aşağı in-, geri dön-, beri gel-, içeri gir- misallerinde olduğu gibi. Çekimli şekilleri zarf olmaz, tamamlayıcı isim unsuru olarak kalırlar: aşağıya in-, geriye dön-, beriye gel-, içeriye gir-, geride git-, aşağıda dur-, içeriden çık-, misallerinde olduğu gibi (Ergin 1989: 246-247).

Tuncer Gülensoy konu hakkında *Bu zarflar boşlukta bir yer ifade eden yer isimleridir. Sayıları pek fazla olmayan yer zarflarının hepsinde bir yön ifadesi bulunmakta olup, fiilin yönünü gösterirler. Yâni, bir fiilin manâsını, sınırlı olmayan ve her yere uygulanabilen bir yer kavramıyla gösterirler:*

“Dışarı çıkınız; İçeri giriniz; Yukarı bakınız.” vb.

Türkçede eskiden beri kullanılan yer zarfları ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı, beri kelimeleridir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu yer isimleri çekimsiz kullanıldıkları zaman zarf olurlar. Çekimli şekilleri zarf olmaz, tamamlayıcı isim unsuru olarak kalırlar der (Gülensoy 2000: 423).

Mazhar Kükey de *Türkçenin Dilbilgisi 1* isimli çalışmasında yer yön zarfları ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

Eylemlerin ve eylemsilerin yerini yönünü belirleyen belirteçlere “yer-yön belirteci” diyoruz. Bunlar, ad işletme eklerinden ad durumu eklerini, iyelik eklerini, tamlama eklerini ve çoğul ekini alamaz. Zaten yer-yön belirteçlerinin sayısı, örneğin, zaman belirteçlerine oranla çok azdır. Sadece sözcük biçiminde olan yer-yön belirteçlerimiz, yukarıda değindiğimiz çekim eklerini almamak koşuluyla “içeri”, “dışarı”, “aşağı”, “yukarı”, “ileri”, “geri”, “beri”, “öte” olmak üzere sekiz tanedir. Bu sekiz sözcük, eylemlerden ya da eylemsilerden önce gelerek, onların yer ya da yönünü gösterdiğinde yer-yön belirteci olarak değerlendirilir. Bunlar, ad durumu eklerini aldığında, belirteç olma işlevini yitirir, ad olur.

Örneğin:

»İçeri girdi. Aşağı indim. Yukarı çıkınız.

be. eylem be. eylem be. eylem

»İçeri-y-e girdi. Aşağı-y-e indim. Yukarı-y-e çıkınız (Kükey 2003: 322-327).¹²

ad ad ad

İşin ilginç taraflarından biri de bazı araştırmacıların bu zarf türü için kullandıkları terim ve verdikleri örneklerdir. Şöyle ki; araştırmacılar çalışmalarında bu kelimeler için *yer zarfları* terimini kullanmışlar; ancak örnek olarak hep *yön* kelimelerini vermişlerdir.¹³

Çalışmalarında bu kelimeleri *yön zarfı* terimiyle ifade eden ve bu yönde örnekler veren araştırmacılar da vardır.¹⁴

Bir de bazı araştırmacıların çalışmalarında ifade ettikleri *yer yön kelimeleri hâl ekleriyle zarflaştırıldıktan sonra zarf görevi üstlenebilirler*¹⁵ ifadesini anlamakta güçlük çekiyoruz. Şöyle ki *içeri, ileri* vb. zaten yön ekini alarak zarf görevi üstlenmiştir. Şimdi bu kelimeler *içeri+ye/+de/+den, ileri+ye/+de/+den* hâlleriyle zarf mı olmuşlardır? Elbette böyle olmamıştır. Kelimeler yalın hâldeyken yön bildiriyorlardı ve dolayısıyla da yön zarfı olarak görev yapıyorlardı. Ancak çekime girdikten sonra yön değil; yer bildiriyorlar. Çünkü hâl ekleri bunların yönünü değil de yerini belirtmek için geliyorlar. Dolayısıyla çekime giren bu kelimelerde yer anlamı vardır ve bunlar araştırmacıların ifade ettiklerinin tam tersine

¹² Aynı doğrultudaki ifadelerle örnek olarak bk. Muhittin Bilgin (2002), *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: KB Yay., s.265; Rasim Şimşek (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: s.141-142; M. Atâ Çatıkkaş (2001), *Türk Dili Kılavuzu*, İstanbul: Alfa Yay., s.150; Zeynep Korkmaz vd. (1997), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: YÖK Yay., s.108-109; A. N. Kononov (1956), *Grammatika Sovremennogo Türetskogo Literaturnogo Yazıkı*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, s.292-298; M. Kaya Bilgegil (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.216; Ahmet Cevat Emre (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, s. 372-375; Jean Deny (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul, s.237-246; Fuat Bozkurt (2000), *Türkiye Türkçesi*, Ankara: Hatiboğlu Yay., s.53;176-178; Geoffrey L. Lewis (1967), *Turkish Grammar*, Oxford, s.198-199; Tahir Nejat Gencan (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay., s.417-418

¹³ Örnek olarak bk. Ahmet Topaloğlu (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay., s.161; M. Kaya Bilgegil (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s.216; Muharrem Ergin (1989), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay., s.246-247; M. Atâ Çatıkkaş (2001), *Türk Dili Kılavuzu*, İstanbul: Alfa Yay., s.150

¹⁴ bk. Leylâ Karahan (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yay., s.32-36 ; Rasim Şimşek (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: s.141-142

¹⁵ Örnek olarak bk. Zeynep Korkmaz (2003a), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s. 498; Haydar Ediskun (1992), *Türk Dilbilgisi*, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 277

zarf değil, isim görevi üstlenmişlerdir. Tabii ki bu kelimelerin cümledeki görevleri de yer tamlayıcısıdır.

Eve doğru gitti. ile *Eve gitti.*

Yukarı çıktı. ile *Yukarıya çıktı.*

Biraz geri git. ile *Biraz geriye git.* ya da *İçeri girsin.* ile *İçeriye girsin.* cümlelerindeki altı çizili kelimeler kelime türü ve işlev olarak aynı mıdır? Bu bağlamda buldukları cümlelerde aynı görevde mi kullanılmışlardır?

Herhangi bir edatla edat grubu oluşturanlara farklı sorular sorulması tabiidir. Ancak *içeri* ile *içeriye*, *ileri* ile *ileriye* kelimelerine geçtikleri cümlelerdeki görevlerini tespit etmek için aynı sorular sorulacaktır. Ancak bu şekilde sadece şekle bakarak “aynı sorulara cevap veriyorlar” diye düşünürsek şekli bir karar vermiş ve işlevi göz ardı etmiş oluruz. Elbette şekli de hesaba katmalıyız; ancak dilde her unsur bir işlevi yerine getirmek için vardır ve asla ve asla bir unsur diğeri yerine kullanılamaz. Kullanılsa da diğeri gibi olamaz. Yani *içeri* ile *içeriye* aynı şey değildir. Aynı şekilde *Adam arabayı üzerimize sürdü* ile *Adam arabayı üzerimize doğru sürdünün* aynı şey olmadığı gibi. Yani işlev ile şekli bir arada düşünmek gerekmektedir. Eğer bu kelimelerin hâl eki almış şekilleriyle ya da şekilleri aynı şeyse biri kullanılabilir. İkincisine ihtiyaç da duyulmazdı diye düşünüyoruz.

3. Sonuç

Yaptığımız incelemeler ve değerlendirmelerden sonra ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türkçe sözlüklerde yer ve yön kelimeleri ayrı ayrı maddeler olarak değerlendirilmiştir. Böylece bunların aynı anlamda kullanılmadıkları / aynı anlamda gelmedikleri sözlüklerde ortaya konulmuştur.

2. Yer ve yön kelimeleri aynı şeyi karşılamadıkları için yer yön zarfları gibi bir başlığa ihtiyaç yoktur. Çünkü yer bildiren kelimelerle yön bildiren kelimeleri bir arada değerlendirmek mümkün değildir. *aşağı* ile *aşağıya*, *yukarı* ile *yukarıya* aynı şeyi ifade etmezler. Etmedikleri için de sözlüklerde ayrı ayrı madde başı olarak değerlendirilmişlerdir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi aynı olsalardı birinin yanında diğeri ihtiyaç duyulmazdı.

3. Araştırmacıların bazıları çalışmalarında yer zarfı başlıkları altında yön zarflarına yer vermişlerdir.

4. Kimi araştırmacılar da “bunların çekime girmiş şekilleri de zarf olurlar; ancak cümlelerde yer tamlayıcısı görevi yaparlar” diyerek bu yönde örnekler vermişlerdir.

5. Bir araştırmacı da *yer ve yön belirteçleri iyelik eklerini alabilir, ad durum eklerini alabilir, çoğul ekini alabilir; ancak tamlayan ekini alırsa belirteç olmaktan çıkar, ad olur* diyerek bu yönde örnekler vermiştir.

Bu maddede söylenenler ve 3. ve 4. maddede dikkat çekilen hususlar konuyu iyice içinden çıkılmaz bir hâle sokmuştur.

6. Bazı araştırmacıların ifade ettiklerinin tersine *bura, şura, ora* kelimeleri ne bu hâldeyken ne de çekime girdiklerinde zarf olabilirler. Bunların her türlü kullanılışları zamirdir.

7. Bu konuyu incelerken de yakından gördüğümüz ve yukarıda dikkatlere sunduğumuz bir husus da dil bilgisi konularının, araştırmacıların çoğu tarafından şekle bakılarak değerlendirilmesi; işlevin göz ardı edilmesidir. Çünkü yukarıdan beri saydığımız karışıklıklara en çok bu durum neden olmaktadır.

8. Yön bildiren kelimeler hâl ekleriyle çekime girince zarf olmazlar. Hâl ekleri bunların yerini tayin ederler. Bu nedenle de bu kelimeler çekime girince yön zarfı değil; yer isimleri olurlar ve geçtikleri cümlelerde de yer tamlayıcısı olarak görev yaparlar. Şöyle ki;

Yukarı çıktı. cümlesinde *yukarı* yön bildirir ve **yön zarfı** olur. Aynı kelime çekime girince *Yukarıya çıktı*'da olduğu gibi **yön** değil, **yer** bildirir ve **zarf** değil; **yer tamlayıcısı** olur. ©

KAYNAKLAR

- ATABAY, Neşe vd. (1983a), *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yay., s. 101-102
- ATABAY, Neşe vd. (1983b), *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yay., s. 58
- AYVERDİ, İlhan (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yay., s. 6375-6376;6420
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995), *Türkçenin Grameri*, 4. bs., Ankara: TDK Yay., s. 373-374
- BİLGEGİL, M. Kaya (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, s. 216
- BİLGİN, Muhittin (2002), *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: KB Yay., s. 265
- BOZKURT, Fuat (2000), *Türkiye Türkçesi*, Ankara: Hatiboğlu Yay., s. 53;176-178
- ÇATIKKAŞ, M. Atâ (2001), *Türk Dili Kılavuzu*, İstanbul: Alfa Yay., s. 150
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul, s. 237-246.
- EDİSKUN, Haydar (1992), *Türk Dilbilgisi*, 4. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, s.276-277-278
- EMRE, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, s. 372-375
- ERGİN, Muharrem (1989), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay., s.246-247
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay., s. 264; 417-418
- GÜLENSOY, Tuncer (2000), *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay., s. 423
- GÜNEŞ, Sezai (2002), *Türk Dili Bilgisi*, 6. bs., İzmir, s.181
- HENGİRMEN, Mehmet (1997), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yay., s. 162-163
- KARAAĞAÇ, Günay (2011), *Türkçenin Söz Dizimi*, 3. bs., İstanbul: Kesit Yay., s. 193-196
- KARAHAN, Leylâ (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, 7. bs., Ankara: Akçağ Yay., s. 32-36
- KOÇ, Nurettin (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 151
- KONONOV, A. N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Türetskogo Literaturnogo Yazıka*, Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademi Nauk SSSR, s. 292-298
- KORKMAZ, Zeynep (2003a), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Ankara: TDK Yay., s. 424-426;498-499
- KORKMAZ, Zeynep (2003b), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., s. 243
- KORKMAZ, Zeynep vd. (1997), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: YÖK Yay., s. 108-109

KÜKEY, Mazhar (2003), *Türkçenin Dilbilgisi 1*, Samsun: Cem Ofset, s. 322-327

LEWİS, Geoffry L. (1967), *Turkish Grammar*; Oxford, s. 198-199

Örnekleriyle Türkçe Sözlük (2000), İstanbul: MEB Yay., s. 399; 2172-2702; 3195-3197;3251

ŞİMŞEK, Rasim (1987), *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: s. 141-142

TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay., s. 161

Türkçe Sözlük (2005), 10. bs., Ankara: TDK Yay., s. 2167-2169;2195

ZEYNALOV, Ferhad R. (1993), *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, İstanbul: Cem Yay., s. 199-200